

НАРИС І ЕТНОДУ

Михайло Гнатюк

З ІСТОРІЇ НАРОДНОГО І ПРОФЕСІЙНОГО РІЗЬБАРСТВА НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Народних різьбярів на Гуцульщині ніколи не бракувало. Ще на початку ХХ ст. майже в кожній хаті можна було бачити меблі, речі чи інші елементи інтер'єра, оздоблені різьбою. Найчастіше різьбою оздоблювали сволоки, скрині, трійці, інколи верх віконних і дверних отворів, а також посуд тощо.

В. Січинський писав: "Це той первісний український орнамент, що його плекали віддавна в недоступних горах, який не піддавався впливам ділових стилів, а розвивався та ускладнювався виключно на ґрунті геометричних мотивів, що найкраще відповідали техніці різьблення на дереві"

Досліджені нами сволоки за складністю композиційних елементів, набором репертуарних мотивів та технікою їх виконання можна умовно поділити на декілька типів: найпростіший (дві розетки і хрест) зустрічається найчастіше, складніший — 2—3 хрести, декілька розеток, півкіл, полосок тощо (наприклад, хата В. Шкрібляк пр. Осіки в Криворівні); сволок із застосуванням шнурового рельєфного орнаменту по всій довжині в поєднанні з іншими елементами (хата А. Шикеряка с. Замагура, М. Максимюка с. Голови); з однаковим набором складних зображувальних елементів, проте в різних комбінаціях на боковій і нижній гранях (хата Могорука в Криворівні, В. Сливчука в Замагурі-Верховині); сволоки, виконані в одному неповторному екземплярі, як твори мистецтва (хата Ю. Корпанюка с. Яворів та сволок Д. Еколюка з с. Білоберізки КМНМГП).

До найбільш декорованих меблів Гуцульщини відносяться скрині. Вони бувають двох видів: саркофагоподібні і скрині-столи (чи столи-скрині) і візначаються різноманітним декоруванням, що виконувалося в жолубкувато-контурній техніці з

використанням монохромії. Найчастіше орнамент наносився на передню і верхню сторони скринь, а боки різьбилися у вигляді сітки. На столах-скринях верхня дошка (віко) не оздоблювалася, проте орнаментуванню підлягали всі чотири її сторони.

До шедеврів гуцульського народного різьбарства належать свічники-трійці, що виготовлялися в селах Брустури, Іспас, Микитинці, Ключів, Шешори і використовувалися на "Йордан". За формою вони нагадують тризуб і робили їх переважно з липи. На корпусі трійці розміщували стилізований хрест, голову святого, зображення ангелів, фігури "Розп'яття" тощо. За різьбленими мотивами їх можна поділити на три групи: орнаментально-декоративні, християнсько-символічні, антропоморфно-фігуральні. В окремих зразках поєднуються елементи всіх трьох груп. Більшість збережених свічників не мають авторів, трійці з антропоморфним зображенням (голівкою в колі) зроблені Дмитром Соколоком з Шешор.

В XVII—XVIII ст. в інтер'єрі хати з околиць Яворова, Жаб'яго зустрічалися ікони із зображенням хрестів і свічників, що були поперелниками мальованих. Їх виконували на букових (40×65) дошках у контурній техніці.

Окрім вище названих елементів, різьба в гуцульському інтер'єрі була притаманна й іншим предметам. Більшість з них прикрашені кожним на свій смак і залежно від хисту. Проте із запровадженням токарної техніки деякі майстри разом зі Шкрібляками почали спеціалізуватися на інших видах (суха різьба, інкрустація, викладанка) і досягли високих результатів, що позначилося на різьбарстві регіону. З цього часу різьбарство переорієнтовується на

міського споживача, музей, виставку, гублячи при цьому суто декоративно-вжитковий характер виробів.

З віденської виставки 1873 р. починається зацікавлення з боку широкої громадськості та дослідників творчістю родини Шкрібляків. На виставці 1880 р. в Коломиї Юрка Шкрібляка "консультує" сам цісар Франц Йосиф і на прохання батька майстра було звільнено з війська сина Миколу.

Розквіт народного мистецтва зацікавив передових людей краю, і з ініціативи випускника філософського факультету Віденського університету І. Гарасимовича в Коломиї (1888 р.) була створена "Гуцульська спілка промислова" (Товариство, що піклувалося про розвиток домашнього промислу). Її членом з 1889 р. був різьбяр Василь Шкрібляк. Дане товариство започаткувало школу "Взірцевий варстат столярський", де використовуються гуцульсько-шкрібляківські мотиви, декілька здібних хлопців з навколишніх сіл виготовляли вироби для продажу в спілчанській крамниці. Верстатом зацікавився уряд і Галицький сейм, в ухваленій резолюції від 18 листопада 1890 р. постановив відкрити державну школу промислової в Коломиї. Але варстат з відділами: сніпарства, столярства і малярства проіснував ще декілька років, де викладали різьбяр з Печеніжина І. Семенюк, викладач столярства і токарства І. Біленький, викладач рисунка Е. Баречов. Учителі зобов'язані були "задержати стиль і орнаментику чисто й незмінно народну" Після краєвої виставки 1894 р. у Львові, де "школа-варстат" отримала схвальні відгуки, у цьому ж році була започаткована "Цісарсько-королівська фахова школа" заводова в Коломиї. Хоч з часом школа почала втрачати гуцульські орнаментальні традиції, запроваджуючи різьбярство в стилях "відродження" і "сепесії", проте на високому рівні розвивала даліше меблеве й будівельне столярство, токарство та теслярство.

Школа була створена на зразок Закопчанської, звідки і були направлена вчительські кадри на чолі з директором (архітектором) Фредеріком Калляєм. Таким чином була створена перша деревообробна професійна школа на Гуцульщині. Серед її випускників імена М. Черешньовського, М. Коверка, Й. Левицького, А. Шаермана, Ю. Черченка та багатьох інших.

Паралельно зі школою продовжувало розвиватися і народне різьбярство, якому властиві свої правила і закони. У Львові 1905 р. з ініціативи "Товариства прихильників української літератури, науки і штуки" відбулася мистецька виставка, де гідно було представлене і гуцульське

сніпарство в основному з колекції М. Грушевського. Народні майстри Микола і Василь Шкрібляки були нагороджені золотими медалями, а Федір відзначений похвальним листом. Серед учасників були різьбяр Петро Гондурак з Яворова, Марко і Петро Мегеденюк з Річки, Василь Якибюк з Криворівні, Іван Семенюк з Печеніжина, Петро Дутчак з Брустор та інші.

Цього ж року у Вижниці була відкрита краєва фахова "Школа різьби і металевої орнаментики", куди офіційно були запрошені викладати В. Шкрібляк, М. Мегеденюк та їхній учень В. Девлюк. Школа проіснувала до 1918 р. і залишила помітний слід у професійному різьбярстві Буковини.

1912 р. в Коломиї організовується етнографічна виставка, в якій взяло участь більше двадцяти різьбярів. За розробленим викладачем Коломийської школи І. Біленьким планом, окремі відділи мали Галичина, Буковина і Полтавське земство. Гуцульське сніпарство характеризувалося в основному збіркою В. Шухевича. Буковину представляли вироби Вижницької різьбярської школи, що знаходилися в окремому гуцульському інтер'єрі хати. Завдяки створеній обстановці, яка була витримана в орнаментіці народного різьблення на меблях, вазах, тарілях, школа продемонструвала вдалий приклад формування житлового середовища в єдиному стильовому дусі, за що отримала схвальні відгуки.

Василь Шкрібляк вважався тоді першим гуцульським різьбярем. Його роботи були ніби "замуровані" різьбою, "жированем", пацьорками, кавчуком тощо. З робіт були виставлені метрополічне жезло А. Шептицького, мисник Д. Лукіяновича, барильце Гукевича. Брат Василя, Микола, вважався найпершим тогочасним колористом, виставив рамки до портрета Т. Шевченка. Різьбярі були за екскурсоводів і консультантів своїх виробів, а кого зацікавила різьба чи викладанка, тому Микола Шкрібляк одразу різьбив і набивав кораликами кружок чи скриньку.

В 1912 р. по інший бік Карпат, в Ясинях (при чеській владі), була створена різьбярська школа, яка спеціалізувалася на підготовці майстрів для іконостасних майстерень, тому, мабуть, як і про коломиїську, ще донедавна в нас мало хто згадував. Аналіз робіт у матеріалі, фотографій, свідоцтв її випускників: В. Свиди, М. Тулайдана, І. Гарапка, М. Романюка та інших визначних різьбярів дає підстави стверджувати, що це була школа високого професійного рівня.

У 1920-х роках, у Старому Косові, в домашній майстерні В. Девлюка працювала приватна трирічна професійна школа, де,

окрім спеціальності різьбяр, учні отримували знання з арифметики і рідної мови. Її учнями були відомі різьбярі Микола Тимків і Василь Кабин. Якщо до 20-х років у Косові різьбярів майже не було, окрім хіба що В. Девлюка, то з виникненням його школи їх тут з'явилося стільки, що, об'єднавшись спочатку в спілку "Гуцульська різьба" і "Гуцульське мистецтво", пізніше створили артіль "Гуцульщину" (1939 р.). Кваліфіковані кадри для неї почали готувати Косівське училище прикладного мистецтва (1939 р.) та

Вишнівська художньо-промислова школа (1940 р.).

Таким чином, фахові деревообробні школи ще на початку ХХ століття почали поступово витісняти народне різьбярство на Гуцульщині, складаючи йому конкуренцію, яка вже у II половині ХХ ст. істотно змінила ситуацію на користь професійного. Проте народне різьбярство на Гуцульщині в особах В. Тонюка, Д. Шкрібляка, В. Корпанюка та інших продовжує свій традиційний розвиток і сьогодні.

Івано-Франківськ

Касьян Кавас

ТАЛАНТ ЯВОРІВСЬКОГО МИТЦЯ

(Народний умілець Сава Мельник)

З народній художній колективній творчості кінця ХІХ — середини ХХ століття відомий цілий ряд імен майстрів художньої обробки деревини, роботи яких становлять класику українського народного мистецтва. Це родина Шкрібляків, Корпанюків, П. Верна, Я. Халабудний, В. Гарбуз, В. Бідула, Д. Білинський, П. Одреховський, І. Кіщак, В. Красівський, М. Орисик та багато інших. Одні з них створили течію і стиль різьблення в народному мистецтві, як гуцульський, полтавський, лемківський, інші ставали відомі лише особистою творчістю.

До таких імен в історії народного мистецтва належить і майстер з міста Яво-

рова на Львівщині Йосип Петрович Станько (1893—1967).

З ним пов'язують початок нової технології орнаментального яворівського різьблення, становлення і розвиток яворівської школи стилістики народного художнього промислу обробки деревини. Це різьблення започатковане в 1932 році на основі вивчення і творчого використання народних мальованих орнаментів на яворівських скринях.

Масове зацікавлення винаходом майстра почалося з 1954—55 років, коли його включили до програми навчання у Яворівській школі художніх ремесел. Станьківська технологія різьблення стає яворівською, бо кожна річ вже не є результатом роботи одного майстра, але насамперед школи художніх ремесел, майстрів артілі ім. Т. Г. Шевченка.

Цей період становлення і розвитку яворівської орнаментальної різьби після Й. М. Станька пов'язаний ще з ім'ям Сави Миколайовича Мельника, якому нині минуло 73 роки. З них понад 45 віддано творенню краси з дерева.

Народився він в с. Вила Ярузькі нині Чернівецького району Вінницької області 18 грудня 1924 року. Батьки — прості селяни.

1940 року закінчив восьмирічку і працював у колгоспі на різних роботах. 1944 року мобілізований у Червону армію. У складі Другого українського фронту брав участь у штурмі Будапешта, де був важко поранений. Після демобілізації з армії працював обліковцем у колгоспі. Пізніше поступив в училище прикладного мистецтва при Києво-Печерській лаврі (класа художня кераміки). У зв'язку з голодом переїхав до

Підсвінник "Українська Пасха" 1992.